

Theodoros Metochites on Aristotle's *De Memoria*. An Edition

David Bloch

Introduction

In 1943 H. J. Drossaart Lulofs published a critical edition of Theodoros Metochites' paraphrase of Aristotle's *De Somno*, complete with notes on the mss. and on the text. It was printed as an appendix to Drossaart Lulofs' edition of the Aristotelian text. In 1947 he published the next two texts of the *Parva Naturalia*, viz. the *De Insomniis* and the *De Divinatione per Somnum*, and once again he had prepared editions of Metochites' paraphrases, but this time he chose not to print them, because, as he said, "[the editions] did not seem worth the great cost of printing" (Drossaart Lulofs 1947: lxxvii). This succinctly states the dominant view in the scholarly world, and little work has been done on the Aristotelian paraphrases since Drossaart Lulofs.¹ But even if one agrees with the general trend in modern scholarship that the Aristotelian paraphrases are not philosophically interesting, they are still important in order to understand Metochites' use of Aristotle, not to mention the personal characteristics of Metochites, or, more generally, the late Byzantine reception of the Philosopher. The edition of Metochites' paraphrase of the *De Memoria* printed below is a small part in furthering understanding of these areas.

Theodoros Metochites and the Aristotelian Paraphrases

Theodoros Metochites (1270-1332) was not an original philosophical thinker, and even if he is somewhat ironical in the proem of the *Semeioseis Gnomikai* (Προοίμιον, ἐν ᾧ καὶ ὅτι οὐκ ἔστι νῦν λέγειν), this

---

¹ Cf. Bydén (2003) 34-5, for a brief *Stand der Forschung*.

proem does suggest that he did not have any illusions on this point.¹ It is possible, I suppose, to argue that the *Semeioseis Gnomikai* display some independence of mind, but the paraphrases of the Aristotelian writings in natural philosophy do not. Their general character is clear.²

First, for the *Parva Naturalia*, excepting the *De Sensu*, they rely to a great extent on Michael of Ephesus' commentaries.³ This is not surprising, since all later Byzantine commentators seem indebted to Michael. However, the extent of the debt differs. For instance, Sophonias has reproduced long passages *verbatim*,⁴ while Pachymeres⁵ is clearly more independent in his use of Aristotle and Michael. Metochites belongs somewhere inbetween but closer to Sophonias than to Pachymeres. Thus, Metochites has frequently reproduced one of Michael's phrases or comments, and, even more conspicuously, he often reproduces Michael's illustrative examples. The most obvious case is probably the use of Euripides' *Hecuba* vv. 1-2, found in both Michael (*In Mem.* 21.6-7) and in Metochites below to illustrate a particular point concerning recollection.⁶

---

¹ For modern treatments of Metochites, cf. Beck (1952); de Vries-Van der Velden (1987); Agapitos & Hult & Smith (1996); Hinterberger (2001); Bydén (2003). The proem is found in Hult (2002) 20-7.

² For the following, cf. also Drossaart Lulofs (1943) XXII-XXIX; Bydén (2003). The paraphrase of the *De Memoria* is my primary source for the evaluation, but I have also used the paraphrases of the *De Somno* (Drossaart Lulofs' edition) and of the *De Sensu* (from mss.) as well as some quotations found in Bydén (2003).

³ Edition by P. Wendland in *Commentaria in Aristotelem Graeca* XXII.1 (Berlin 1903).

⁴ Edition by P. Wendland in *Commentaria in Aristotelem Graeca* V.6 (Berlin 1903).

⁵ No modern edition of Pachymeres' paraphrase of the *De Memoria* exists. I have used the autograph ms. Berlin, Hamilton 512. Note also that editorial work as regards his *Philosophia* as a whole is currently in progress. For the first results, cf. Pappa (2002).

⁶ Further passages, all found in Michael and in Metochites below are: an example using a donkey (Mich., *In Mem.* 8.11-13); examples using Socrates and a painting of an elephant (Mich., *In Mem.* 9.15-29); analogy between paper and the heart (Mich., *In Mem.* 38.26-9); a reference to the *De Somno* — or possibly to the *De Insomniis* (Mich., *In Mem.* 39.22). In referring to the *De Anima* and the *De Somno*, Metochites may, at least sometimes, be referring to his own paraphrases.

Second, Metochites' own views are not generally allowed to surface in the paraphrases. An interesting example of this lack of independent contributions when commenting on Aristotle can be provided in the case of memory. The *Semeioseis gnomikai* 2 (= Hult 2002: 26-33) is entitled: Περὶ μνήμης, καὶ ὅτι ἀναγκαῖον. This constitutes Metochites' own views in the form of an encomium of memory that agrees with Aristotle in stressing the fundamental role that memory has to play in the acquisition of scientific knowledge, but it also differs significantly from Aristotle as regards the status and worth assigned to this capability. Metochites almost deifies the concept of memory, saying (2.2.5), among other things, that to have a reliable memory is the greatest gift that God can give you in this life, while Aristotle sees the concept of memory completely in terms of function and matter, that is, how it works, its physical location in the body, and similar problems. Aristotle, when distinguishing memory from recollection, even observes (*Mem.* 449b6-8) that stupid or slow-witted people are generally better at remembering than the smart and quick-witted. Furthermore, he regards (*Mem.* 453a4-14) recollection as more specifically human than memory, since the latter is also found in some animals. These views are more or less reproduced in the Metochitean paraphrase of the *De Memoria*, and thus it is purely expository.

In the Aristotelian paraphrases Metochites reveals himself primarily in the disposition of the material and in the method of presentation. Whereas Michael's commentary is basically a series of brief scholia (written as lemmata along with the interpretive comments) on the Aristotelian text, Metochites, in opposition to both Sophonias and Pachymeres, never in the *De Memoria* paraphrase quotes longer passages of Aristotle, but stays somewhat more strictly inside the genre of paraphrase. Even though he often echoes the Aristotelian text, these quotations — if that is what they really are — constitute integral parts of his paraphrase. It is true that the occurrence of the word φησὶν (that is, "Aristotle says") is frequent, but even though the word sometimes introduces what is apparently a genuine quotation, it is equally often

merely Metochites' method of moving on to a new subject provided by the Aristotelian text.

However, the text does not proceed by paraphrasing Aristotle line by line. Metochites does, indeed, explain the Aristotelian text part by part, but the method employed is to single out the important concepts or definitions of the individual parts he is paraphrasing and then repeat his description and interpretation of these concepts and definitions several times. This is amply exemplified by the *De Memoria* paraphrase printed below. The procedure is in accordance with Metochites' own description of his paraphrases as "definitional" (ὀριστικῶς).¹ Furthermore, since Metochites is a somewhat verbose writer, his definitional paraphrase ends up 3-4 times longer than the Aristotelian text, even though Metochites does not actually say much more than Aristotle does.

So, using this method Metochites avoids interpreting the difficult details of the Aristotelian texts but is able to provide a broad and general picture of the Aristotelian treatment of important concepts. Still, the doctrinal content of the paraphrase is not original but culled primarily from Michael of Ephesus.

The Content of the Paraphrase of the De Memoria

The content of Metochites' paraphrase of the *De Memoria*, generally following Aristotle closely in the macrostructure, can be broadly summarized as follows:

1. Introduction.
2. The objects of memory.
3. Memory, time, thought and *phantasia*.
4. Puzzle concerning memory: Do we remember the object or the affection that has arisen because of the object? Solution.
5. Some further points on memory and images.

---

¹ Found in the proem of the paraphrases; cited in Bydén (2003) 61n53.

6. Recollection: The different kinds and the relation to memory and re-learning.
7. Memory, recollection and time: Human beings and animals.
8. The physiology of memory and recollection.

The Manuscripts

For the edition, I have collated three Greek mss. and the Latin translation made by Gentine Hervet:

V: Rome, Vat. gr. 303: f. 297v-305r. 14th century.

P: Paris, Par. gr. 1935: f. 1v-7v. 14th century.

M: Venice, Marc. gr. Z 239 (= 911) (olim card. Bessarionis 402): f. 284v-290r. 14th century.

Herv: Latin Translation of Gentine Hervet, Basle 1559 (reprint Stuttgart & Bad Cannstatt 1992).

The three Greek manuscripts are the oldest textual witnesses for Metochites' paraphrases. They were all written in the author's own lifetime or shortly afterwards. The Latin translation is an example of a Western use of Greek material.

Ratio edendi

The text was transcribed from microfilm copies in 2003 (**V** and **P**) and in 2004 (**M**). All the microfilms were in excellent condition.

V and **P** are both written in hands that are easily read. Disagreements between these two mss. are rare and never substantially influence the meaning of the text. Still, when they disagree, **V** always has the better text. Either **V** is the ancestor of **P**, or they both have their origin from the same exemplar.

M is also written in a hand that is easily read. This ms. contains several peculiar readings and almost all of them seem obviously inferior to the readings of **VP**. When **V** and **P** disagree in reading, **M** always

agrees with V. At present, it cannot be determined whether M originates from V or contains an independent tradition.

I have based the edition on V, but I have recorded all textual variants of the three mss., except as regards accentuation which is very confused in the mss. Also I do not record the omission of the iota nowadays often written subscript, and the movable *v* has often been inserted without comment.

The readings of Hervet have sometimes been cited in the apparatus when they are of interest; only very rarely are they of any help in constituting the Greek text. Thus, the translation is of far less value than the Greek mss., and not all variant readings have been recorded.

The punctuation of the text is my own. Similarly, the two headings in brackets corresponding to the chapters of the Aristotelian text are my additions.

As pointed out by Bydén (2003: 383-415), Metochites is very difficult to edit satisfactorily. This is also true for the paraphrases, even though the Greek is much more regular and easier to read than, for instance, the Greek found in the *Semeioseis Gnomikai* or the *Stoicheiosis Astronomike*.¹ Still, the editor must walk a fine line between (wrongly) correcting Metochites' idiosyncratic Greek on the one hand, and printing non-sense on the other. The process is further complicated by the fact that no full-scale analysis of Metochites' language and style exists.

My procedure, as regards textual emendation, has been the following: Passages that can be sufficiently understood in the text of the mss., even if they are not written the way we would have wanted, are printed, but another suggestion has sometimes been made in the apparatus. If I do not see how the transmitted text can yield the required meaning, I emend the text. Following these principles I have, perhaps, been overly cautious in preserving text that should have been emended, but this cannot really be

---

¹ On Metochites' prose style generally, cf. Bydén's essay in Hult (2002) 273-88.

determined before more extensive studies in Metochites' style have been conducted.¹

Bibliography²

- Agapitos, P. A. & K. Hult & O. L. Smith. (eds.) 1996. *Theodoros Metochites on Philosophic Irony and Greek History: Miscellanea 8 and 93*, Edited with Introduction, Translation and Notes, Nicosia & Göteborg.
- Beck, H.-G. 1952. *Theodoros Metochites. Die Krise des byzantinischen Weltbildes im 14. Jahrhundert*, München.
- Bydén, B. 2003. *Theodore Metochites' Stoicheiosis Astronomike and the Study of Natural Philosophy and Mathematics in Early Palaiologan Byzantium*, Acta Universitatis Gothoburgensis 66, Göteborg.
- de Vries-Van der Velden, E. 1987. *Théodore Métochite: Une réévaluation*, Amsterdam.
- Drossaart Lulofs, H. J. (ed.). 1943. *Aristotelis De Somno et Vigilia liber, adiectis veteribus translationibus et Theodori Metochitae commentario*, Templum Salomonis.
- (ed.). 1947. *Aristotelis De Insomniis et De Divinatione per Somnum*, Leiden.
- Hinterberger, M. 2001. "Studien zu Theodoros Metochites", *Jahrbuch der österreichischen Byzantinistik* 51: 285-319.
- Hult, K. (ed.). 2002. *Theodore Metochites on Ancient Authors and Philosophy. Semeioseis gnomikai 1-26 & 71*, A Critical Edition with Introduction, Translation, Notes, and Indexes, With a Contribution by B. Bydén, Acta Universitatis Gothoburgensis 65, Göteborg.
- Pappa, E. (ed.). 2002. *Georgios Pachymeres, Philosophia: Buch 10, Kommentar zur Metaphysik des Aristoteles, Editio princeps*,

---

¹ I owe thanks to Börje Bydén for advice and assistance as regards the manuscripts and for commenting on a draft of this article. For criticism of the article I also thank Sten Ebbesen.

² For substantial bibliographies on Metochites, cf. Hult (2002); Bydén (2003).

Einleitung, Text, Indices, Corpus Philosophorum Medii Aevi,
Commentaria in Aristotelem Byzantina, vol. 2. Athens.

Tatakis, B. 1953. "Aristote critiqué par Theodoros Métochitès", in
Mélanges offerts à Octave et Melpo Merlier 2 (Athens 1953) 439-45.

Θεοδώρου τοῦ Μετοχίτου
Τὰ ἐκ τοῦ περὶ μνήμης καὶ ἀναμνήσεως βιβλίου

V = Vat. gr. 303: 297v-305r — P = Par. gr. 1935: 1v-7v — M = Marc. gr. Z 239: 284v-290r

<περὶ μνήμης>

ιστέον ὅτι τὸ περὶ μνήμης καὶ ἀναμνήσεως βιβλίον ὁ Ἀριστοτέλης μετὰ τὸ περὶ αἰσθήσεως καὶ αἰσθητηρίων¹ εὐθύς τάττει· προδιαλαβὼν γὰρ ἐν τῷ περὶ ψυχῆς ὅσα εἰκὸς περὶ τε τῆς αἰσθητικῆς δυνάμεως καὶ τῆς πρώτης αἰσθήσεως καὶ τῶν κατὰ μέρος αἰσθήσεων, ἔτι δὲ καὶ ἐν τῷ περὶ /V 298r/ αἰσθήσεως περὶ τῶν αἰσθητηρίων αὐτῶν δι' ὧν ὀργανικῶς ἡ ψυχὴ τῶν αἰσθητῶν ἀντιλαμβάνεται, νῦν προτίθεται περὶ τῆς μνήμης διορίσασθαι. ἔστι γὰρ περὶ τὸ αὐτὸ μόνιον τῆς ψυχικῆς δυνάμεως περὶ ὃ καὶ ἡ αἰσθησις ὡς προίων ἐρεῖ καὶ ἀποδείξει· κοινὴ γάρ ἐστι καὶ αὕτη² ἐνέργεια τῆς ψυχῆς μετὰ τοῦ σώματος ὥσπερ καὶ ἡ αἰσθησις, ἔτι δὲ καὶ ἡ φαντασία, καὶ κοινὸν μόνιον τοῦ σώματός ἐστι δι' οὗ καὶ ἡ πρώτη καὶ καθόλου αἰσθησις τῷ ζῷω ἐστὶ καὶ ἡ φαντασία· ἀλλὰ δὴ καὶ ἡ μνήμη³ ἐστὶ δ' ἡ καρδία αὐτῆ³ ὡς προίων ἐρεῖ. ἡ γὰρ αἰσθησις καὶ ἡ φαντασία καὶ αὕτη δὴ πάλιν καὶ ἡ μνήμη, τῷ μὲν ὑποκειμένῳ, φησὶν, ὡς ἐν εἰσι, τῷ λόγῳ δὲ διάφορα.

καὶ τοίνυν ἐναρχόμενος τοῦ βιβλίου εὐθύς προεκτίθεται περὶ τίνος αὐτῷ ὁ σκοπὸς καὶ λέγει ὅτι περὶ μνήμης καὶ ἀναμνήσεως· ἀποδείξει γὰρ ὡς ἄλλο μὲν ἡ μνεῖα καὶ ἄλλο ἡ ἀνάμνησις, καὶ ὅτι οὐχ οἱ αὐτοὶ εἰσι μνημονικοί⁴ τε καὶ ἀναμνηστικοί, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, φησὶν, οἱ μὲν ταχεῖς καὶ ῥάδιοι πρὸς τὸ συνιέναι ἤττόν εἰσι μνημονικοί, ἀναμνηστικοὶ δὲ μᾶλλον, οἱ δὲ βραδεῖς καὶ οὐκ εὐμαθεῖς τοῦναντίον μνημονικοί⁵ μᾶλλον καὶ πλεον κατέχοντες ἐν μνήμῃ ἅπερ ἔγνωσαν. ἐπεὶ δ' ἐν τοῖς

¹ αἰσθητηρίων VM : αἰσθητῶν P.

² γάρ ἐστι καὶ αὕτη VP : γὰρ καὶ αὕτη ἐστὶ M.

³ ἡ καρδία αὐτῆ M : ἡ καρδία αὐτῆ VP, *an recte?* : ipsum cor Herv.

⁴ μνημονικοί VM : μνημονευτικοί P.

⁵ τοῦναντίον μνημονικοί VM : τοῦναντίον μνημονικοί γὰρ P.

Περὶ ψυχῆς βιβλίοις¹ φθάνει διαλαβὼν καὶ ἀποδείξας ὡς ἐνίοτε μᾶλλον ἢ κατάληψις γίνεται τῶν γνωστικῶν ἔξεων αὐτῶν ἀπὸ τῶν ὑποκειμένων αὐτῶν (οἷον εἴ τις θεωρήσει πρότερον τί ποτ' αἰσθητόν ἐστιν² ἢ δοξαστόν, ῥᾶον ἐντεῦθεν εἰς κατάληψιν /**M 285r**/ γίνεται καὶ μάθησιν τῆς τε αἰσθήσεως αὐτῆς καὶ τῆς δόξης, τίνα πότ' εἰσι), διὰ τοῦτο κἀνταῦθα πρῶτα³ βούλεται διορίσασθαι τίνα εἰσὶ τὰ μνημονευτά,⁴ ὡς ἂν ῥᾶον εἰς τὸν περὶ τῆς μνήμης λόγον καὶ τὴν θεωρίαν χωρήσῃ.

φησὶν οὖν, ὅτι οὔτε τὰ ἐν τῷ μέλλοντι χρόνῳ εἰσὶ μνημονευτά οὔτε τὰ ἐν τῷ παρόντι, ἀλλὰ κατὰ⁵ τὸν παρελθόντα χρόνον· τῶν γὰρ ἐν τῷ μέλλοντι χρόνῳ δόξα ἐστὶ καὶ ἐλπίς, καὶ δοξαστά ταῦτ' εἰσὶ καὶ ἐλπιστά, καὶ εἴη, φησὶν, καὶ τις ἂν ἴσως αὐτῶν ἐπιστήμη καὶ θεωρία ἢ μαντικὴ καὶ προγνωστικὴ ἦν πάντως οὐκ ἔστι καλεῖν μνήμην· καὶ τῶν παρόντων δὲ καὶ ἐν τῷ νῦν χρόνῳ ἢ κατάληψις, οὐδ' αὐτὴ ἐστὶ μνήμη ἀλλ' αἰσθησις καὶ μάθησις· καὶ γὰρ εἴ τις νῦν ὀρᾶ παρόν /**P 2r**/ τι λευκόν, οὐ φήσειε τις ἂν τηνικαῦτα μνημονεύειν αὐτὸν ἀλλ' αἰσθάνεσθαι, οὐδ' εἴ τις νῦν διδάσκεται⁶ καὶ καταλαμβάνει ὅτι αἰ τοῦ τριγώνου τρεῖς /**V 298v**/ γωνίαι δυσὶν ὀρθαῖς ἴσαι εἰσὶν, οὐδ' οὗτος τηνικαῦτα μνημονεύει ἀλλὰ διδασκόμενος τοῦτ' αὐτὸ νοεῖ καὶ καταλαμβάνει· ἂν δὲ χρόνῳ ὕστερον μετὰ τὰς ἐνεργείας ἄπερ ἑώρακεν <ἦ>⁷ ἄπερ ἔμαθεν (ἦτοι τὸ λευκὸν αὐτὸ ὅπερ εἶδεν ἢ τὸ τὰς τρεῖς γωνίας τοῦ τριγώνου δυσὶν ὀρθαῖς ἴσας εἶναι) εἰς νοῦν ἔχοι,⁸ ταῦτα δὴ τὰ γνωστά εἰσὶ τὰ μνημονευτά.

διαλαβὼν οὖν οὕτω περὶ τῶν μνημονευτῶν ἐξῆς αὐτὴν τὴν μνήμην διοριζόμενος φησι μήτε αἰσθησὶν εἶναι ταύτην μήτε ὅλως ὑπόληψιν, ἦτοι καθόλου λογικὴν γνῶσιν (ἢ γὰρ ὑπόληψις καὶ κατὰ τῆς δόξης λέγεται καὶ κατὰ τῆς νοήσεως καὶ κατὰ τῆς ἐπιστήμης, αὗται δὲ εἰσὶν ἐν ταῖς νῦν

¹ *Arist., An. 415a14-22. Cf. 402b10-16; 418a7-8.*

² ἐστὶν **VP** : *om. M.*

³ *an* πρῶτον *scribendum?* : *primum Herv.*

⁴ τὰ μνημονευτά **VPM** : *recordabilia seu quæ possunt teneri memoria Herv.*

⁵ τὰ κατὰ *malim* : κατὰ **VPM**.

⁶ διδάσκεται **M** : διδάσκηται **VP**.

⁷ <ἦ> *haesitans scripsi* : *om. VPM* : *et Herv.*

⁸ ἔχοι **VP** : ἔχει **M**.

ἐκάστοτε ἐνεργείαις, καθὼς εἴρηται), ἀλλ' εἶναι τὴν μνήμην αὐτῶν δὴ τούτων, τῆς τε αἰσθήσεως καὶ τῆς εἰρημένης ὑπολήψεως, ἐγκατάλειμμα¹ τῷ νῶ καὶ πάθος καὶ ἕξιν αὐτῶν μετὰ χρόνου. ὁ γὰρ μεμνημένος ὄτουοῦν οὕτω δὴ μέμνηται τῷ νῦν χρόνῳ ἐκάστοτε, ὅτι πρότερον τῷ δεῖνα καιρῷ ἢ εἶδεν ἢ ἤκουσεν ἢ μεμάθηκε καὶ² κατέλαβε τόδε τι. τοῦ γὰρ νῦν οὐκ ἔστιν ἐν τῷ νῦν χρόνῳ, φησίν, μνήμη, ἥτοι τῆς νῦν³ γνωστικῆς καταλήψεως ἐν αὐτῷ τῷ νῦν οὐκ ἔστι μνήμη· τοῦ μὲν γὰρ παρόντος, ὡς εἴρηται, ἔστιν αἰσθησις καὶ ἐπιστήμη, τοῦ δὲ μέλλοντος ἐλπίς, τοῦ δὲ παρελθόντος μνήμη.

διὰ τοῦτο καὶ εἴρηται, ὅτι μετὰ χρόνου πᾶσα μνήμη ἐστίν· ἅμα γὰρ τῇ μνήμῃ τοῦ μνημονευτοῦ καὶ ὁ χρόνος συννοεῖται καθ' ὃν αὐτοῦ ἐκάστου πεπεύραται ὁ μνημονεύων. ὅθεν δὴ, φησίν, καὶ ὅσα τῶν ζώων χρόνου αἰσθάνεται ὥστε χωρίζειν τό τε νῦν ὃν καὶ τὸ παρελθόν, ταῦτα μόνα μνημονεύει, οἷον ὁ ἄνθρωπος καὶ τᾶλλα τὰ τῶν χρόνων αἰσθανόμενα. ὄνος γὰρ καὶ νῦν⁴ ἐκάστοτε προσπιπτόντων τῶν αἰσθητῶν αἰσθάνεται, καὶ διερχόμενος τόπῳ, ἐν ᾧ πρότερον ἐμπέπτωκε περιτυχῶν λάκκῳ, μνημονεύει τοῦ κατὰ καιρὸν ἐκεῖνον⁵ συμβεβηκότος καὶ συντηρεῖται. ὅσα δέ, φησίν, μὴ αἰσθάνεται χρόνου ὅλως τῶν ζώων, ὡσπερ εἰσὶ πλεῖστα, ἀλλὰ παντάπασιν ἀλογίστως ὑπὸ τῶν αἰσθητῶν ἐκάστοτε πάσχει, ταῦτα καθάπαξ οὐκ ἔχει μνήμην· ὅσα δ' αἰσθάνεται καὶ χρόνου, ὡς εἴρηται, ταῦτα καὶ μνημονεύει· καὶ ᾧ δὴ μέρος τῆς ψυχῆς αἰσθάνεται, αὐτῷ καὶ μνημονεύει, ἥτοι τῇ αἰσθητικῇ δυνάμει, οὐκ ἄλλη τινὶ τῆς ψυχῆς (ἢ τῇ λογικῇ ἢ τῇ φυτικῇ /**M 285v**/ ἢ ἄλλη τινί).

ἐπὶ⁶ τούτοις εἰκὸς ἦν ἴσως ἂν τινα ἐρεῖν, ὡς ἐπεὶ καὶ τῶν ἐπιστητῶν αὐτῶν ἐστίν,⁷ ὡς ἐρρέθη, μνήμη, /**V 299r**/ οὐκ ἂν εἴη ἐν μόνῳ τῷ αἰσθητικῷ τῆς ψυχῆς μέρος καὶ τῇ δυνάμει τὸ μνημονεύειν ἀλλ' ἴσως καὶ

¹ ἐγκατάλειμμα **VM** : ἐγκατάλειμα **P**, *ut videtur*.

² καὶ **VP** : ἢ **M**.

³ νῦν **VP** : *om.* **M**.

⁴ *an* <τῷ> νῦν *scribendum*?

⁵ ἐκεῖνον **VP** : ἐκεῖνῳ **M**.

⁶ *an* ἐπὶ <δε> *scribendum*?

⁷ αὐτῶν ἐστίν **VP** : ἐστίν αὐτῶν **M**.

ἐν τῷ λογικῷ καὶ ὅλως τῷ διανοητικῷ. ἀλλὰ τοῦτό γε ἐπιλούμενος ὁ Ἀριστοτέλης φησίν, ὡς /P 2v/ οὐκ ἔστιν ἡ μνήμη τοῦ νοητοῦ ἄλλως ὅτι μὴ κατὰ συμβεβηκός, ἐπειδὴ συμβαίνει συναναφαίνεσθαι τῇ τῶν πραγμάτων μνήμη τῶν αἰσθητῶν καὶ τοῖς αὐτῶν ἐγκαταλείμμασιν ἐντὸς καὶ φαντάσμασι καὶ τὴν τῶν καθόλου γνῶσιν.

ἔστι μὲν γὰρ ἡ φαντασία, καθὼς καὶ ἐν τοῖς Περὶ ψυχῆς¹ εἴρηται, καθάπερ τι πινάκιον ἐν ᾧ ἀναζωγραφεῖται τὰ αἰσθητὰ μεθύστερον κατὰ τὴν αὐτῶν ἐνεργῆ² αἴσθησιν, ἢ ἐκμαγεῖόν τι τῶν τοιούτων. ἐπὶ δὲ ταύτῃ πάντως ἥδρασται ἡ μνήμη τῷ ὑποκειμένῳ οὐσα ἢ αὐτή, ὡς εἴρηται, εἰ καὶ τῷ λόγῳ ὡς ἄλλο τι διαιρεῖται. ὧν γὰρ πεπεύραταί τις μετὰ χρόνου τινός, ὡς ἔφην, μνημονεύει, καὶ εἰσιν αὐτῷ ἐγκαταλείμματα ταῦτα καὶ τύποι τῶν φανέντων. ἐντεῦθεν δὲ διὰ τῶν κατὰ μέρος τῶνδε ὁ νοῦς ἐπιλογίζεται τὰ καθόλου, οἷον ὥσπερ ἐκ τῆς τῶν κατὰ μέρος ὄρατῶν³ καὶ τῶν ἄλλων αἰσθητῶν ἡ φαντασία μεθύστερον ἐκτὸς τῆς ἐνεργείας τυποῖ ἔσωθεν αὐτὰ ταῦτα τὰ αἰσθητά, οὕτω δὲ καὶ τὰ τῆς φαντασίας αὐτὰ καθ' ἕκαστα, ἃ εἰσι καὶ μνημονευτά, λαμβάνων ὁ νοῦς ὕστερον συνάγει τὸ καθόλου. ὄρα μὲν γὰρ ἡ αἴσθησις γεγραμμένον ἐν Ἑλλάδι⁴ τὸν ἐλέφαντα καὶ αὐτίκα ἡ μνήμη τοῦτο κατὰ τὴν φαντασίαν ἔσω τυποῦσα καὶ ἀναζωγραφοῦσα καὶ ὅλως τὴν περὶ αὐτοῦ ἕξιν λαμβάνουσα χορηγεῖ τῷ νῷ τὴν αὐτοῦ καθόλου κατάληψιν· καὶ ὄρα ὥσπερ ὁ νοῦς⁵ διὰ τῆς φαντασίας καὶ τῆς μεθύστερον μνήμης καὶ τὸν ἐν Ἰνδοῖς αὐτὸν καὶ καθόλου τὸν ἐλέφαντα. καὶ τὸν Σωκράτην τις ἰδὼν καὶ καθ' ἑαυτὸν ἀναζωγραφήσας κατὰ τὴν φαντασίαν τῇ μνήμη τὰ κατ' αὐτὸν πάντα συνεπιλογίζεται τῷ νῷ τὸν καθόλου ἄνθρωπον, ὡσθ' ἡ μὲν μνήμη αὐτῆ ἐν τῷ αἰσθητικῷ τῆς ψυχῆς ἔχεται καὶ ἐν αὐτῷ ἥδρασται καὶ αὐτοῦ ἐστὶ κυρίως· καὶ καθ' αὐτὸ τῶν αἰσθητῶν ἐστὶ, κατὰ συμβεβηκός δ' ἐστὶ καὶ τῶν νοητῶν, καὶ ἅττα ἐντεῦθεν καθόλου

¹ cf. *Arist., An. III.3, sed verba πινάκιον et ἐκμαγεῖον non invenies. Cf. tamen Arist., Metaph. 987b29-988a1 et Plat., Thet. 191C-E.*

² ἐνεργῆ VP : ἐναργῆ M.

³ an ἐκ τῆς τῶν κατὰ μέρος ὄρατῶν <αἰσθήσεως> scribendum?

⁴ γεγραμμένον ἐν Ἑλλάδι VP : ἐν Ἑλλάδι γεγραμμένον M.

⁵ καὶ ὄρα οὕτως ὁ νοῦς vel simile malim : et sic videt mens Herv.

περαίνεται. ἔστι γάρ, φησίν, ὡς καὶ τοῦτ' ἐν τοῖς Περὶ ψυχῆς¹ εἴρηται, τὸ νοεῖν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ τῷ λογικῷ οὐκ ἄνευ φαντάσματος, ἀλλ' ἐπισυμβαίνει τῇ τοῦ νοεῖν ἐνεργείᾳ ὥσπερ τι πάθος ἀχωρίστως τὸ φάντασμα, καὶ ἅττα² νοεῖ τις ἐκάστοτε συνεφελκόμενος τὴν φαντασίαν νοεῖ.³

καὶ ὥσπερ ἐν τῷ διαγράφειν τινὰ σχήματα ὁ γεωμέτρης οὐ βούλεται μὲν οὐδ' ἔχει σκοπὸν περὶ τοῦ ἐν αὐτοῖς, φησίν, ποσοῦ, οὐδὲ προσχρῆται αὐτῷ εἰς τὸ προκείμενον, οἷον δεικνύων ὅτι τὸ τρίγωνον δυσὶν ἐστὶν ὀρθαῖς ἴσον καὶ καταγράφων τὸ σχῆμα οὐκ ἔχει μὲν εἰς χρῆσιν /V 299v/ τὴν ποσότητα τοῦ καταγραφομένου τριγώνου, ὅση ποτ' ἂν ᾖ, ὅμως δ' οὖν ἔπεται ἀχωρίστως τῷ διαγράφειν καὶ ποσὸν ὅτιοῦν αὐτοῖς τοῖς διαγραφομένοις σχήμασι, τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ ὁ νοῦς τὴν τῶν καθόλου προβεβλημένος καὶ ἐπιστητῶν θεωρίαν ἐξανάγκης⁴ συνεφέλκεται μὴ κατὰ σκοπὸν /M 286r/ αὐτῷ καὶ χρῆσιν τὰ φαντάσματα· καὶ οὐχ /P 3r/ οἷόν τ' ἐστὶ νοεῖν καὶ συλλογίζεσθαι παντάπασι ἀπηλλαγμένως τῆς φαντασίας, κἂν εἰ μὴ ποσὸν ὁ νοῦς προτιθείη οὐδ' ἄρα νοοίη τι ἢ ποσόν, ὅμως ἐν τῷ νοεῖν ὅτιοῦν συνακολουθεῖ καὶ συναναφαίνεται καὶ ποσόν. βούλεται μὲν γὰρ τὸ λευκὸν καὶ τὸ μέλαν⁵ θεωρεῖν ὅτι ποτ' ἐστὶν ὅπερ οὐκ ἔστι πάντως καθ' αὐτὸ ποσόν, οὐδ' ὑπὸ γένος⁶ τὸ ποσὸν ἀνάγεται ἀλλὰ μᾶλλον ὑπὸ τὸ ποιόν, ἐπεὶ δ' αἰεὶ τὸ λευκὸν ἐν ὑποκειμένῳ τινὶ ἐστὶν, ὃ καὶ μεγέθους καὶ ποσοῦ μετέχει ἀχωρίστως — καὶ εἰ μὴ καθ' αὐτὸ ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός — συνέπεται τῇ τοῦ λευκοῦ θεωρίᾳ καὶ ἡ τοῦ ποσοῦ ἔννοια, καὶ ὁ νοῶν, φησί, κἂν μὴ ποσὸν νοῆι κυρίως· περὶ ποιοῦ γάρ ἐστὶν ἡ σκέψις αὐτῷ ἀλλὰ πρὸ ὁμμάτων ἔχει ποσὸν ἐν ᾧ τὸ προκείμενον ὡς ἐν ὑποκειμένῳ νοεῖται, νοεῖται δ' οὐχ ἢ ποσὸν ἀλλ' ὡς ἄρ' ἐστὶν ἄλλο τι παρὰ τὸ ποσόν, φάντασμα δ' ἔχον αὐτόθεν ποσοῦ· τὸ φάντασμα δ', ὡς εἴρηται, τῆς κοινῆς

¹ *Arist. An. 431a16-17.*

² ἅττα **M** : ἅττα **VP**.

³ τὴν φαντασίαν νοεῖ **VP** : τῇ φαντασίᾳ νοεῖ **M**.

⁴ ἐξανάγκης **VP** : ἐξ ἀνάγκης **M**.

⁵ *an καὶ τὸ μέλαν delendum? verba τὸ μέλαν in exemplo infra non inveniuntur.*

⁶ *an γένος delendum?*

αἰσθήσεώς ἐστι πάθος. ἐπὶ γὰρ τῇ κοινῇ αἰσθήσει ἔπεται, ἣν ἐν τοῖς Περὶ ψυχῆς¹ διορίζεται, καθ' ἣν μεγέθους καὶ κινήσεως ἡ ψυχὴ αἰσθάνεται καὶ ταῦτα γνωρίζει, καθὼς δὴ καὶ τὸν χρόνον αὐτόν, ὅτι καὶ τὸν χρόνον αὐτὸν τῇ κοινῇ καὶ πρώτῃ αἰσθήσει καταλαμβάνει καὶ γνωρίζει ἡ ψυχὴ κατὰ τὸ φανταστικόν· ὅθεν δὴ καὶ συνάγεται ἡ μνήμη καὶ τῶν νοητῶν οὐκ ἄνευ φαντάσματος οὕσα, ὡς εἴρηται, καθ' αὐτὸ μὲν εἶναι τοῦ πρώτου αἰσθητικοῦ, ἐν ᾧ τὰ τῆς φαντασίας ἐστί (καὶ τὰ φαντάσματα οὐσιουταὶ ἐν αὐτῷ), εἶναι δ' αὕτη δῆτα ἡ μνήμη καὶ τῶν νοητῶν κατὰ συμβεβηκός, ἐπειδὴ οὐκ ἄνευ φαντασίας, ὡς εἴρηται, θεωρεῖται τὰ νοητά.

συνάγεται δ' εἶναι πάθος (εἴτουν ἕξις) ἡ μνήμη τῆς κοινῆς καὶ πρώτης αἰσθήσεως ἀλλ' οὐ τοῦ νοῦ· ἦν γὰρ ἂν καὶ τῶν νοητῶν καθ' αὐτὸ καὶ ἀχρόνως, εἰ ἦν καὶ τοῦ νοῦ ἕξις, ἀλλ' ἡ μνήμη μετὰ φαντάσματος εἴρηται² σὺν χρόνῳ ἀεί. ἀεί γάρ, φησὶν, ὅταν ἐνεργῇ τῇ μνήμῃ τὸ ζῶον, προσαισθάνεται³ ὅτι εἶδε τοῦτο ἢ ἤκουσεν ἢ ἔμαθε πρότερον, τὸ δὲ πρότερον καὶ ὕστερον εὐδηλον ὡς ἐν τῷ χρόνῳ θεωρεῖται. διὰ τοῦτο δὴ καὶ οὐ μόνον ἀνθρώποις (εἴτουν λογικοῖς μόνοις) ἔνεστιν ἡ μνήμη, ἀλλὰ καὶ τισι τῶν ἄλλων ζώων, ὅτι τοῦ αἰσθητικοῦ μέρους ἐστί /V 300r/ τῆς ψυχῆς (εἴτουν τῆς κοινῆς καὶ πρώτης, ὡς εἴρηται, αἰσθήσεως) ἕξις· ἐξ αὐτῆς γάρ ἐστιν ἐγκατάλειμμα καὶ φάντασμα. εἰ γὰρ ἦν τοῦ νοητικοῦ τῆς ψυχῆς καὶ λογικοῦ, οὐκ ἂν ἦν καὶ τοῖς ἄλλοις τῶν ζώων, ὡς ἔστι γε προδήλως, ἡ μνήμη.

ὅτι μετὰ τὸ διορίσασθαι τίνος μορίου τῆς ψυχῆς ἐστιν ἡ μνήμη, ὅτι τοῦ αἰσθητικοῦ καὶ ἕξις τῆς πρώτης καὶ κοινῆς αἰσθήσεως (εἴτουν πάθος), ἣς ἐστί καὶ τὰ φαντάσματα, καὶ ὅτι μνημονευτά ἐστί καθ' αὐτά, ὧν ἐστί φαντασία, κατὰ συμβεβηκός δ' εἰσὶ καὶ ἃ οὐ νοεῖται χωρὶς φαντασίας, ἥτοι τὰ νοητά, ἐξῆς ἀπορίαν τινὰ ταύτην προβάλλεται, πῶς ἄρα τοῦ μὲν πάθους παρόντος, ἥτοι τοῦ φαντάσματος αὐτοῦ ἐν ᾧ χρόνῳ γίνεται ἡ μνήμη,⁴ αὐτοῦ δὲ τοῦ πράγματος <ἀπόντος>,⁵ ἥτοι τοῦ αἰ/P 3v/σθητοῦ

¹ *Arist., An. 418a7-25.*

² εἴρηται **VP** : ὡς εἴρηται **M**, *fort recte.*

³ προσαισθάνεται **VPM** : *praesentit Herv.*

⁴ ᾧ χρόνῳ γίνεται ἡ μνήμη **VP** : ᾧ γίνεται ἡ μνήμη χρόνῳ **M**.

⁵ <ἀπόντος> *haesitans scripsi, vide Arist., Mem. 450a25-7 : om. VPM.*

καὶ τῆς ἐνεργείᾳ¹ /M 286v/ αἰσθήσεως αὐτοῦ τηνικαῦτα ἀπούσης, λέγεται μνήμη τοῦ ἀπόντος καὶ οὐ τοῦ παρόντος αὐτοῦ, ἦτοι τοῦ πάθους καὶ τοῦ φαντάσματος. τέως μὲν γ' εἰς κατάληψιν καὶ σαφήνειαν αὐτῆς τῆς ἀπορίας προεκτίθεται καὶ ὑποδειγματίζει αὐτὸ τὸ τῆς μνήμης ὅπως γίνεται. καὶ φησιν ὅτι οἶον ζωγράφημα τί ἐστὶ τὸ γινόμενον ἐν τῇ ψυχῇ, μᾶλλον δὲ τῷ κατ' αὐτὴν πρώτῳ καὶ κοινῷ αἰσθητηρίῳ τοῦ σώματος πάθος διὰ τῆς προτέρας αἰσθήσεως. ἐνσημαίνεται γὰρ αὐτῷ δι' αὐτῆς οἶον τύπος τις τοῦ αἰσθήματος αὐτοῦ, καθάπερ ἐν τῷ κηρῷ γίνεται ἡ σφραγὶς διὰ τοῦ δακτυλίου καὶ μένει, καὶ τὸν αὐτὸν τρόπον γίνεται καὶ ἡ τοῦ αἰσθήματος ἕξις, οὗ ἡ μνήμη ἐν τῇ ψυχῇ· καὶ διὰ τοῦτο, φησίν, ὥσπερ ἐν τοῖς ὑδατηροῖς καὶ ὑγροτέροις οὐχ οἶον τ' ἐστὶν ἐντυπωθῆναι καὶ ἐναπομεῖναι σφραγίδα² δακτυλίου, οὕτω δὲ καὶ τοῖς ἐν κινήσει οὔσι³ πολλῇ καὶ ὑγροτέροις ἢ διὰ νόσον τινὰ ἢ διὰ ἡλικίαν νεάζουσιν καὶ ὑγροτέραν⁴ οὐκ ἔστιν ἐγγίνεσθαι μνήμην. ὡσαύτως, ὥσπερ οὐδὲ τοῖς εὐθρύπτοις, ἦτοι τοίχοις πάλαι καταξηρανθεῖσι καὶ ἐπίχρωσμα τιτάνου μὴ δυναμένοις διὰ τὸ εὐθρύπτον καὶ κατάξηρον ὅλως ὑποδέξασθαι ῥαδίως ἀπαλειφόμενον, οὐδέ γε τοῖς σκληροτέροις, ἦτοι λίθοις, σφραγίδα δακτυλίου οὐχ οἶον τ'⁵ ἐγγίνεσθαι, οὕτω δὲ⁶ καὶ τοῖς διὰ γῆρας σκληροτέροις καὶ καταυανθεῖσι πάμπαν οὐ ῥαδίον ἐντυποῦσθαι τὸ διὰ τῆς αἰσθήσεως πάθος καὶ τὴν ἕξιν τῆς μνήμης· ὅθεν δὲ καὶ οἱ τε σφόδρα νέοι καὶ οἱ γέροντες ἀμνήμονές εἰσιν, φησίν.⁷ ἐκρέει γὰρ καὶ ἀπ' ἀμφοτέρων ἡ μνήμη, τῶν μὲν διὰ τὴν αὔξησιν καὶ τὴν κίνησιν τὴν ὑγροτέραν, /V 300v/ τῶν δὲ διὰ τὴν φθίσιν. ὁμοίως δὲ καὶ⁸ διὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ οἱ λίαν ταχεῖς καὶ οἱ λίαν βραδεῖς τῶν ἀνθρώπων ἀμνήμονές εἰσιν· οἱ μὲν γὰρ εἰσιν ὑγρότεροι πλέον⁹ τοῦ

¹ ἐνεργεία VP : ἐνεργείας M.

² σφραγίδα VM : σφραγίδα P.

³ οὔσι VP : οὔση M.

⁴ ὑγροτέραν VP : ὑγοτέραν M.

⁵ τ' VP : τ' ἐστὶν M.

⁶ δὲ VP : om. M.

⁷ φησίν VP : om. M.

⁸ καὶ VP : om. M.

⁹ fort. πλέον delendum (vide etiam Arist., Mem. 450b9).

δέοντος, οἱ δὲ σκληρότεροι, καὶ τοῖς μὲν οὐ μένει, φησὶν, ἐν τῇ ψυχῇ τὸ φάντασμα, τῶν δ' οὐχ ἄπτεται.

οὕτω τοίνυν ὑποδειγματίσας τὰ τῆς μνήμης πρὸς τὸ διασαφῆσαι τὰ κατ' αὐτήν, πῶς γίνεται, ἐπαναλαμβάνων τὰ τῆς ἀπορίας φησὶν ἐξῆς,¹ ὡς ἐπεὶ οὕτως ἔχει ταῦτα, πότερον ἢ ψυχὴ μνημονεύει αὐτὸ τὸ παρὸν πάθος, ὡς εἴρηται, καὶ τὸ ἐγκατάλειμμα καὶ φάντασμα² καὶ τὸν τύπον ἢ ἐκεῖνο ὃ μὴ νῦν ἐστίν, ἀφ' οὗ ἐνεχαράχθη καὶ γέγονεν ὁ τύπος; εἰ μὲν γὰρ αὐτὸ τὸ παρὸν πάθος, ἀδύνατον λοιπὸν τῶν ἀπόντων αὐτῶν μνημονεύειν, εἰ δ' ἐκεῖνο φήσει τις ὃ μὴ πάρεστιν ἀλλ' ἤδη παρῆλθεν ἐνέργημα, πῶς ἔστιν αἰσθάνεσθαι τοῦ μὴ παρόντος καὶ κρίνειν εἰ ὁμοίον ἐστίν ᾧ τυποῦμεν ἢ μῆ; καὶ πῶς ἔστι λοιπὸν τοῦ ἀπόντος αὐτοῦ μνημονεύειν ὡς αἰσθητοῦ; εἴη γὰρ ἂν κατὰ τὸν λόγον τοῦτον, φησὶν, καὶ ὁρᾶν καὶ ἀκούειν ἂ μὴ πάρεστιν.

ἀπορήσας οὖν οὕτω τὰ τοιαῦτα ἐξῆς ἐπιλυόμενος ταῦτά φησιν, ὅτι ἐνδέχεται καὶ δυνατόν ἐστι συμβαίνειν τὰ τοιαῦτα ἐξ ὑποδείγματος **/P 4r/** πάλιν δηλῶν καὶ διοριζόμενος τὰ τῆς μνήμης ὅπως ἔχει. ὥσπερ γὰρ τὸ ἐν πίνακι γεγραμμένον ζῶον, ἔστι μὲν καὶ ὡς πρᾶγμα τι αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ νοούμενον καὶ ὁρώμενον, ἔστι δὲ καὶ ὡς μίμημα ζώου τινός, καὶ τῷ μὲν ὑποκειμένῳ ἐν ἐστίν, τῷ λόγῳ δὲ³ θεωρεῖται διπλῶς, καὶ ὡς αὐτὸ τι ὄν καθ' αὐτὸ καὶ ὡς εἰκὼν ἄλλου τινός πρᾶγματος, οὕτω καὶ τὸ ἐν ἡμῖν, φησὶν,⁴ φάντασμα δεῖ καταλαμβάνειν τὸ αὐτὸ καὶ ἐν ὄν τῷ ὑποκειμένῳ διπλῶς θεωρεῖσθαι· καὶ αὐτὸ εἶναι τι καθ' ἑαυτὸ κίνημα καὶ ἐνέργεια **M 287r/** γημα τῆς ψυχῆς, καὶ ἄλλου πάλιν φάντασμα εἶναι καὶ οἰονεὶ ἐκτύπωμα, ὥσπερ καὶ ἐν τῇ γραφῇ, φησὶν, τις τὸν Κορίσκον θεωρεῖ ἢ αὐτὸ τὸ θεώρημά ἐστίν τι καθ' ἑαυτὸ⁵ πρᾶγμα καὶ ἢ Κορίσκου εἰκὼν ἐστίν καὶ τύπος, καὶ μὴ ὁρώμενος γοῦν τῇ ἀληθείᾳ ὁ Κορίσκος ἐν αὐτῷ τῷ γεγραμμένῳ θεωρεῖται.

¹ φησὶν ἐξῆς **VM** : ἐξῆς φησὶν **P**.

² φάντασμα **VP** : τὸ φάντασμα **M**.

³ τῷ λόγῳ δὲ **VM** : τῷ δὲ λόγῳ **P**.

⁴ φησὶν, φάντασμα **VP** : φάντασμα, φησὶν **M**.

⁵ ἑαυτὸ **VP** : αὐτὸ **M**.

καὶ δὴ παραπλησίως καὶ ἐν τῇ ψυχῇ ἐστὶ¹ τι αὐτὸ καθ' αὐτὸ τὸ φάντασμα² ὁτιοῦν ὡς νόημα, ἔστι δὲ καὶ ὡς μνημόνευμα προγεγονότος ἄλλου τινός. τὸ μὲν γὰρ φάντασμα, ὡς αὐτό τι καθ' ἑαυτὸ νόημα, ἀναλογεῖ τῷ γεγραμμένῳ ἢ αὐτό τι καθ' ἑαυτὸ ἐστὶν ἔργον, τὸ δὲ μνημόνευμα ἐντεῦθεν ἀναλογεῖ τῷ εἰκόνα εἶναι ἄλλου τὸ γεγραμμένον, καὶ ἔστι τὸ πάθος αὐτὸ καὶ ἡ ἕξις ἢ ἐν τῷ αἰσθητικῷ /V 301r/ τῆς ψυχῆς τῷ πρώτῳ, ὡς εἴρηται, καὶ κοινῶ τὸν τρόπον τοῦτον μνημόνευμα τοῦ ἀπόντος, αὐτὸ τι ὄν τῷ λόγῳ κεχωρισμένον καθ' ἑαυτὸ καὶ ἐπιὸν ἐκάστοτε τῇ αἰσθητικῇ ψυχῇ.

καὶ διὰ τοῦτο, φησίν, ἐνίοτε ἐγγινομένων τοιούτων κινημάτων καὶ ἐνεργειῶν ἐν τῇ ψυχῇ ἀπὸ τινος προλαβούσης αἰσθήσεως χρόνῳ πρότερον καὶ συγκεχωσμένης, εἰ τηνικαῦτα μὴ αἰσθανοίμεθα τούτου, οὐκ ἴσμεν, ὅτι κατὰ μνήμην ἐνεργοῦμεν, οἷον εἶδόν ποτε τόδε τι ζῶον ἢ ἤκουσα τόδε τι ἢ ἔμαθον τόνδε τινὰ λόγον ὑπὸ τινος· συμβέβηκε δὲ καὶ ἀπώλεσα³ τὴν περὶ τούτου μνήμην. εἰτά πως ἐν κινήσει καὶ ἐννοίᾳ γινομένου αὐτοῦ μὴ μεμνημένος, ὅτι εἶδον ἢ ἤκουσα ἢ ἔμαθον παρά τινος αὐτό, οὐκ οἶδα λοιπὸν αὐτὸ κατὰ μνήμην, ἀλλ' ὡς νῦν ἐγγεγονὸς ἡμέτερον ἐνόημα. ἐνίοτε δὲ καὶ ἀπορῶ καὶ ταλαντεύομαι, εἴτε προοῖδα καὶ μεμνημένος φαντάζομαι, εἴτε καὶ μὴ ἀλλ' ἐμόν ἐστι νέον τοῦτο νόημα, ὅτι δὴ θεωρῶ αὐτὸ οὐχ ἢ ἄλλου εἰκόνα καὶ φάντασμα, ὡς διώριστα, ἀλλ' ἢ ἀρτίως ἐπιγενομένον⁴ μοι. ὅτε δὲ καθαρῶς φάντασμα μοι γίνεται τόδε ἢ ἄλλου τύπος, καὶ οὐ πρότερον ἢ εἶδον ἢ ἤκουσα ἢ μεμάθηκα, ὃ τῆς καθαρᾶς διώριστα μνήμης εἶναι. καὶ μὴν, φησίν, ἔστιν ὅτε καὶ τοῦναντίον ἅπαν συμβαίνει θεωρεῖν ἅττα ὡς φαντάσματα καὶ ἐγκαταλείμματα τινὰ ἄλλων ὧν μὴ ποτε πεπειράται, οἷον, φησίν, συμβέβηκεν ἐνίοις τῶν ἐκφρόνων καὶ παρατετραμμένων τὸν νοῦν, ὅτι ὀρῶσί τινα ὡς φαντάσματα παλαιῶν⁵ καταλήψεων καὶ μνημονευτὰ δῆθεν. τοῦτο δὲ φησι συμβαίνειν, ὅταν θεωρῇ τις τὴν μὴ εἰκόνα ὡς εἰκόνα.

¹ an ἐστι <μέν> *scribendum*?

² τὸ φάντασμα **VM** : φάντασμα **P**.

³ συμβέβηκε δὲ καὶ ἀπώλεσα **VPM** : accidit autem ut ... amitterem **Herv**.

⁴ ἐπιγενομένον **VM** : ἐπιγενομένην **P**.

⁵ παλαιῶν **VP** : τῶν παλαιῶν **M**.

/P 4v/ ὅτι αἱ μελέται, φησίν, ὧν τις πεπείραται, σώζουσι τὴν μνήμην διὰ τῆς συνεχείας τοῦ ἐπιμνημονεύειν, τοῦτο δ' ἐστίν, φησίν,¹ οὐδὲν ἕτερον ἢ τὸ πολλάκις τὸ αὐτὸ θεωρεῖν ὡς εἰκόνα καὶ μὴ ὡς καθ' αὐτὸ ἐννόημα, ὥσπερ διώρισται.

κάνταῦθα συμπεριαινόμενος τοὺς περὶ τῆς μνήμης λόγους καὶ προτιθέμενος διορίσασθαι καὶ περὶ τοῦ ἀναμνησκεισθαι καὶ τῆς ἀναμνήσεως ὀρίζεται τὴν μνήμην ὅτι ἐστὶ μνήμη φαντάσματος ἕξις ὄντος τοῦ τοιοῦτου φαντάσματος εἰκόνας τινὸς πράγματος (εἴτιον αἰσθήματος προτέρου).

ὀρισάμενος δὲ τὴν μνήμην καὶ δηλώσας, οὗ μορίου ἐστὶ τῆς ψυχῆς, ἦτοι τοῦ πρώτου καὶ κοινῶς² αἰσθητικοῦ, ᾧ δὴ καὶ χρόνου αἰσθανόμεθα, οὗ αἰσθητήριόν ἐστιν, ὡς προεῖρηται, ἡ καρδία, χωρεῖ λοιπὸν εἰς τοὺς περὶ ἀναμνήσεως λόγους.

<περὶ ἀναμνήσεως>

/V 301v/ ὅτι τὴν ἀνάμνησιν βούλεται καὶ διορίζεται ὁ Ἀριστοτέλης εἶναι ἀνανέωσιν τῆς προτέρας μνήμης, ὅταν λήθῃ τις ἐμπεσοῦσα τὴν συνέχειαν διαλύση τῆς ὅλης μνήμης, ὥστε τὰ μὲν εἶναι τῆς μνήμης μένοντα τρανὰ καὶ σαφῆ, τὰ δὲ ἀμυδρὰ εἶναι καὶ οἷον ἐζοφωμένα, ὥσπερ ἂν εἴ τις ζῶου γραφὴν καὶ εἰκόνα συμβαίῃ, τὰ μὲν τοῦ εἰκάσματος καὶ τοῦ τύπου διασώζειν φανερώς ἐγνωσμένα, τινὰ δὲ μόρια αὐτοῦ ἐζοφωμένα καὶ ἀμυδρὰ καὶ μὴ διασημαίνοντα ἔχειν. ὅταν γὰρ οὕτως /M 287v/ ἔχῃσι τὰ τῆς γραφῆς, ἴσως, ἂν ἀπὸ τῶν ἐγνωσμένων αὐτῆς καὶ φανερῶν συνάγηται καὶ καταλαμβάνηται καὶ τὰ μὴ δηλα, καὶ ἀνατυποῖ τις καὶ ἀνανεοῦται τὴν ὅλην οὕτω γραφὴν.

παραπλησίως δ' ἐπὶ τῆς ψυχῆς ἔχει καὶ τὰ τῆς ἀναμνήσεως. ἂν μὲν γὰρ ὅλη ἢ κατάληψις καὶ ὁ τύπος σώζεται ἐν τῷ πρώτῳ αἰσθητηρίῳ τῶν πρότερον ἐωραμένων ἢ ἄλλως ὅπως οὖν ἠσθημένων ἢ δεδιδασγμένων, μνήμη τοῦτ' ἔστιν· ἂν δὲ τὰ μὲν μένη καὶ διασώζηται καὶ φαίνηται τρανὰ

¹ φησίν VP : om. M.

² κοινῶς malim.

καὶ καθαρὰ, τὰ δὲ ἡμαυρώθη τῇ λήθῃ, καὶ διὰ τῶν περισωζομένων¹ καὶ φανερῶν τὰ μὴ δῆλα καὶ ἡμαυρωμένα ἀνανεῶνται καὶ συμπεραίνῃ καὶ ἀπαρτίζῃ τις² ὅλην τὴν προτέραν³ συνέχειαν αὐτῶν, τοῦτ' ἔστιν ἀνάμνησις· καὶ ἔοικεν εἶναι λοιπὸν μνήμη τις ἢ ἀνάμνησις· οὐ γὰρ ἔστιν, φησὶν, ἀνάμνησις, ὅταν τελεία λήθῃ γένηται ἕν τι, ὧν πεπειράται, εἴτα τρόπῳ γέ τι γένηται αὐτῷ κατάληψις αὐτῶν τούτων αὐθις ὧν ἀπώλεσε παντάπασιν φαντασμάτων· τοῦτο γὰρ δὴ πάλιν ἄλλη⁴ τίς ἔστι μάθησις καὶ ἕξις, ὡσπερ καὶ ἡ ἕξ⁵ ἀρχῆς πρότερον⁶ λῆψις. οὐδὲν γὰρ διαφέρει ἢ τὴν ἀρχὴν μηδὸλως εἰδὸτα μαθεῖν ὅτιοῦν ἢ ἡσθησθαι, ἢ μαθόντα καὶ ἡσθημένον τινὰ καὶ παντάπασιν ἀπολέσαντα λήθῃ, εἴτ' αὐθις ὀλοκλήρως τρόπῳ γέ τι, ὡς εἴρηται, ἀναμαθεῖν τὰ πρότερα καὶ αὐθις ἡσθησθαι. καὶ τοῦτο γὰρ αὐθις οὕτως ἔχει ὡσπερ /P 5r/ ἡ ἕξ ἀρχῆς λῆψις, ἥτις οὐκ ἔστιν ἄλλο ἢ αἴσθησις ἢ μάθησις. ὅταν δὲ παρελθόντος τοῦ πράγματος τυπωθῇ καὶ φάντασμα παραμείνῃ, τῆνικαὐτ' ἔστιν, ὡς διώρισται, μνήμη, ἀλλ' ἀνάμνησις ἔστιν, ὡς εἴρηται, ὅταν τοῦ μὲν τῶν φαντασμάτων καὶ τύπων ἐν τῷ πρώτῳ αἰσθητηρίῳ μένοντος τοῦ δὲ ἀπαλειφθέντος ἀνανέωσις γίνηται διὰ τοῦ δήλου καὶ σαφοῦς τοῦ ἀμυδροῦ καὶ διαλελυμένου, μᾶλλον δὲ ἀνανέωσις γένηται τῆς ὅλης συνεχείας τοῦ φαντάσματος καὶ τῆς εἰκόνας (εἴτουν τῆς μνήμης)· οἶον μεμαθήκει τις,

ἥκω /V 302r/ νεκρῶν κευθμῶνα καὶ σκότου πύλας
λιπῶν, ...⁷

καὶ τὸ μὲν «ἥκω νεκρῶν κευθμῶνα» ἐν μνήμῃ ἔχει τρανῶς, τὸ δὲ «καὶ σκότου πύλας λιπῶν» ἐπιλέλησται. ὅταν γοῦν ἀναμνησθῇ καὶ τοῦδε μνημονεύῃ⁸ συνείρων τὸ ὅλον, τοῦτ' ἔστιν ἀνάμνησις. ὡστ' ἐκ τούτων

¹ περισωζομένων VP : σωζομένων M.

² τις *post* συμπεραίνῃ M.

³ προτέραν VP : πρόθεσιν M.

⁴ πάλιν ἄλλη VP : ἄλλη πάλιν M.

⁵ ἕξ *s.l.* M.

⁶ πρότερον VPM : *om.* Herv.

⁷ Eur., Hec. vv. 1-2.

⁸ μνημονεύῃ VM : μνημονεύει P.

δοκεῖ πως¹ λέξεως μιᾶς μὴ εἶναι ἀνάμνησιν ἀλλὰ μάθησιν ἢ καὶ μνήμην, ὁποτέρως ἂν ἔχοι, εἴτε τὸ πρῶτον ταύτην τις μανθάνη καὶ μνημονεύη,² εἴτε καὶ μαθὼν ἴσως καὶ ἐπιλαθόμενος αὐθις εἰς νοῦν ταύτην λάβη· ἀδιάφορον γὰρ εἶθ' οὕτως εἶθ' οὕτως ἔχει, ὡς εἴρηται. ἡ αὐτὴ γὰρ λήψις ἐστὶν ὡσπερ ἐξ ἀρχῆς κἂν εἴ τις μαθὼν ὅτιοῦν ἀπολέση τοῦτο παντάπασι, εἴτ' εἰς νοῦν αὐθις ἀναλάβηται αὐτό· καὶ οὐκ ἔστι τοῦτο ἀνάμνησις, ἀλλ' ἢ³ ὅταν μέρος μὲν αὐτοῦ ἔχη⁴ μένον καθαρῶς, ὡς εἴρηται, μέρος δέ τι διαλέλῃται καὶ ἐξοφωμένως ἔχη ἐν τῷ πρώτῳ αἰσθητηρίῳ· τότε γὰρ ἐστὶν ἡ ἀνάμνησις· ἡ γὰρ ἐκ δευτέρου ἀνάληψις πάθους οὐτινοσοῦν καὶ ἔξω, ὡς εἴρηται, παντάπασι διαλελυμένου μάθησις πάλιν ἐστὶ καὶ λήψις δευτέρα. καὶ δις γάρ, φησὶν, τὸν αὐτὸν μανθάνειν τὰ αὐτὰ οὐδέν ἐστι θαυμαστόν,⁵ ἀλλ' ἢ γε ἀνάμνησις ἐξανάγκης⁶ ἔξει τινὰ ἀρχὴν ἢ προσχρη/**M 288r**/σαμένη τὸ ἔλλιπές ἀνευρίσκει καὶ ἀναπληροῖ, καὶ τούτῳ διαφέρει τῆς μνήμης ἢ τῆς πρώτης ἔξω καὶ μαθήσεως, ὅτι ἐνταῦθα δὴ ἐν τῇ ἀναμνήσει ἐξ ἀρχῆς ἄρα τινὸς ἐνούσης πλείονος, φησὶν, ἢ ἐπ' ἐκείνης ἐστὶ τῆς πρώτης μνήμης ἢ μαθήσεως· οὐδὲ γὰρ ἐστὶ τις ἐκεῖσε ἀρχὴ ἀλλ' ἡ ὅλη νέα γίνεται ἔξις. ἐνταῦθα δέ, ὡς εἴρηται, ἐξ ἀρχῆς τινος ἐνούσης πλείονος ἢ ἐκεῖσε ἡ ὅλη γνῶσις καὶ κατάληψις ἀποκαθίσταται ἐπομένως καὶ συνεχῶς.

συμβαίνει δέ, φησὶν, ἢ ἐξανάγκης⁷ ἐκ τῆσδε τινος τῆς ἀρχῆς ἐκεῖνο ὅτιποτοῦν τὸ ἔλλειπον ἐπικινεῖσθαι ἢ κατ' ἔθος ἔπεσθαι αὐτὸ τοῦτο τὸ ἔλλειπον καὶ μὴ παρὸν. ἀνάγει γὰρ ἐνίοτε ἡ ἐνούσα ἀρχὴ <τῷ>⁸ κινεῖσθαι κατ' ἔθος εἰς τὸ μὴ παρὸν⁹ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, συμβαίνει δέ, φησὶν, τινὰς καὶ μὴ ἐκ μακροῦ ἐθισθέντας ἀλλ' ἐπ' ὀλίγον κινεῖσθαι καὶ ἀνανεοῦν ῥᾶστα δι' ἀναμνήσεως /**P 5v**/ τὰ πρότερον φαντάσματα δι'

¹ πως **M** : πῶς **VP**.

² μανθάνη καὶ μνημονεύη **VP** : μανθάνει καὶ μνημονεύει **M**.

³ ἀλλ' ἢ **VPM** : sed **Herv**.

⁴ ἔχη **M** : ἔχοι **VP**.

⁵ ἐστὶ θαυμαστόν **VP** : θαυμαστόν ἐστὶν **M**.

⁶ ἐξανάγκης **VP** : ἐξ ἀνάγκης **M**.

⁷ ἐξανάγκης **VP** : ἐξ ἀνάγκης **M**.

⁸ <τῷ> *scripsi* : *om.* **VPM** : *fort.* <τοῦ> *scribendum*.

⁹ κατ' ἔθος *post* παρὸν **M**.

εὐφυίαν τινά. διὰ τοῦτο δὴ καὶ ἅπαξ ἰδόντες (εἴτουν ἠσθημένοι) καὶ πεπειραμένοι τινῶν μᾶλλον μνημονεύουσί τινες ἢ ἄλλοι τινῶν ὧν πολλάκις πεπεύρανται.

ἐν μέντοι τῇ ἀναμνήσει πρότερά τινα λαμβάνοντες τὰ ἐξῆς, ὡς εἴρηται, ἐπεννοοῦμεν καὶ μνημονεύομεν ἀνευρίσκοντες ταῦτα μετὰ /V 302v/ τὰ προενόντα κατ' ἔθος ἐλκόμενα, καὶ θηρεύομεν τὰ τῆς ἀναμνήσεως, ἢ ἀφ' ὁμοίου τινὸς ὡς ὅταν τινὸς εἰκόνα ἰδὼν ἀναμνησθῶ ἐκεῖνον, ἢ ἀπὸ τοῦ ἐναντίου (ἅμα γὰρ τὰ ἐναντία συννοεῖσθαι πέφυκεν), ἢ καὶ ἀπὸ τοῦ σύνεγγυς ὅταν¹ μέρος τι ἔχοντες προσαγόμεθα εἰς τὸ ἐπὶ λοιπὸν καὶ ἐντελές· μεμνημένος γὰρ «ἤκω νεκρῶν κευθμῶνα» προσάγομαι τῷ ἔθει σύνεγγυς ὧν εἰς τὸ ἐξῆς καὶ ἐντελές, ὥστε καὶ συνθεῖναι τὸ «καὶ² σκότου πύλας λιπῶν».

γίνεται μὲν οὖν ἡ ἀνάμνησις διὰ ζητήσεως ἀπὸ τῶν εἰρημένων³ ἀφορμῶν καὶ ἀπαρτίζεται. ἐνίοτε δὲ καὶ χωρὶς ζητήσεως ἔπεται μεθ' ἑτέρου κίνησιν καὶ ἐνεργεῖαν (εἴτουν ἕξιν μνήμης) κατ' ἔθος τὸ ἐξῆς αὐτομάτως ὡς εἶπεῖν. ὄν δὲ τρόπον, φησὶν, αἱ ἀναμνήσεις⁴ γίνονται τῶν σύνεγγυς, τὸν αὐτὸν γίνονται καὶ τῶν πορρωτέρω καὶ πολυχρονίων καταλήψεων καὶ φαντασμάτων. αἱ κινήσεις γὰρ τῆς κατὰ ψυχὴν φανταστικῆς ἐνεργείας ἐν τῷ πρώτῳ αἰσθητηρίῳ ὡσαύτως μετὰ τινα ἀρχὴν κατὰ τὸ ἔθος εἰς τὸ ἐφεξῆς, καὶ ζητήσει τις κἂν τούτοις τὸ μετὰ τὴν ἀρχὴν, ὅπερ λείπεται καὶ μετ' ἐκείνην ἔσται, καὶ οὕτως ἀεὶ γίνονται αἱ ἀναμνήσεις.

καὶ μὴν ὡς ἔχουσι, φησὶν, τὰ πράγματα πρὸς ἄλληλα καὶ τὰ πρῶτα ἔχει πρὸς τὰ ἐφεξῆς, οὕτω δὴ καὶ αἱ κινήσεις αἱ ἀναμνηστικαὶ γίνονται. καὶ εἰσιν εὐμνημόνευτα μᾶλλον, ὅσα τάξιν ἔχει καὶ ἀκολουθίαν ἡρμοσμένην, ὡσπερ, φησὶν, ἔχει τὰ μαθήματα, ὅτι καὶ πολὺ τὸ ἡρμοσμένον ἀλλήλοις ἔχει καὶ εὐακολουθήτον· καὶ διὰ τῶν προειλημμένων ἐστὶ ρᾶστα τοῖς ἄλλοις προσάγειν, τὰ δ' ἄλλως ἔχοντα καὶ μὴ εὐτάκτως πρὸς ἄλληλα οὐ ραδίως ἔχει τὴν ἀνάμνησιν κατ' ἐκεῖνα.

¹ an <ὡς> ὅταν *scribendum*?

² τὸ «καὶ *scripsi* : καὶ τὸ **VPM** : et **Herv**.

³ εἰρημένων **VP** : προειρημένων **M**.

⁴ φησὶν, αἱ ἀναμνήσεις **VP** : αἱ ἀναμνήσεις, φησὶν **M**.

ὅτι τούτῳ διαφέρει ἀναμνήσεως τὸ πάλιν τὰ αὐτὰ μανθάνειν, ὅτι ἐπὶ τῆς ἀναμνήσεως δι' ἑαυτοῦ πὼς ἔστιν ἡ κίνησις καὶ δυνήσεται τις οἴκοθεν μετὰ τινὰ ἀρχὴν εἰς τὸ ὅλον ἀποκαταστῆναι τῆς προτέρας γνώσεως καὶ συνείρειν αὐτὸς τὸ φάντασμα,¹ /**M 288v**/ ἂν δ' ὑπ' ἄλλου εἰς τὴν προτέραν μνήμην ἐνάγηται οὐχ οἷός τ' ὢν δι' ἑαυτοῦ, τοῦτο οὐκ ἔστιν ἀνάμνησις ἀλλὰ πάλιν μάθησις. πολλάκις δέ, φησὶν, δύναται τις ἀναμνησθῆναι καὶ μετὰ τὴν ἣν ἔχει κίνησιν καὶ ἀρχὴν ἀνευρεῖν τὸ λεῖπον διὰ πολλῶν ζητήσεων, καὶ κινήσας πολλὰ ἐνὶ γέ τῳ περιτυχεῖν προάγοντι εἰς τὴν ἀνάμνησιν. κινεῖ γὰρ διάφορα ἕως ἂν γένηται τις αὐτῷ ἀρχὴ ἣ ἀκολουθήσει ἐξῆς τὸ πρᾶγμα /**V 303r**/ καὶ ἡ τοῦ δια/**P 6r**/λελυμένου ἀνάμνησις. διὸ ἀπὸ τῶν εἰρημένων προολίγου ἀρχῶν, φησὶν, κινουῦνται οἱ ἀναμνησκόμενοι, ἢ τῶν ἐναντίων ἃ σύστοιχὰ εἰσι καὶ ἅμα ἢ τῶν ὁμοίων ἢ τῶν κατὰ μέρος ἃ καὶ τόπους καλεῖ, ἀφ' ὧν ἐπιχειρεῖν, ὡς περ ἔστι² τῇ κατασκευῇ³ τῆς ἀναμνήσεως.⁴

ἐνίστε δ' ἴσως καὶ ἀπὸ τόπων ἐγγίνεται τὸ ἀναμνησθεσθαι, ὅτι ταχὺ ἀπὸ τοῦδε εἰς τόδε τι γίνεται προχώρησις. ἰδὼν γὰρ τις τόπον τινὰ ἢ μνησθεῖς τόπου τινός, ἐν ᾧ πεπειράται τινος, ταχὺ ἀπ' αὐτοῦ τοῦτό που εἰς ἐκεῖνο μεταβαίνει, καθόλου δ' ἢ τοῦ μέσου, φησὶν, εὐρεσις ἐκάστοτε ἀρχὴ γίνεται τῆς ὅλης ἀναμνήσεως· ἐξ ἐκείνου γὰρ τοῦ παρακολουθήσαντος μέσου τῷ ὅλῳ πράγματι ἐφ' ἐκάτερα ἔστιν ἔνθεν καὶ ἔνθεν χωρεῖν τὴν μνήμην. διὰ τοῦτο καὶ ἀρχὴ εἴρηται καθόλου καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τῆς ὅλης εἰς τὴν ἀνάμνησιν κινήσεως τὸ μέσον· ἐξ αὐτοῦ γὰρ ἐφ' ἐκάτερα ὡς ἐξ ἀρχῆς ἢ προχώρησις τῆς ἀναμνήσεως ἀκολουθεῖ· καὶ ὑποδεικνύει τοῦτο καὶ δι' ἐκθέσεως στοιχείων, ὡς εἴωθεν, ὅτι δέ, φησὶν, συμβαίνει ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ καὶ ἐνὸς προενόντος εἰς μνήμην ὡς ἀρχῆς, ὅτε μὲν κινήθῃναι εἰς τὴν ἀνάμνησιν καὶ τέλεον ἀναμνησθῆναι, ὅτε δὲ μὴ, αἰτίον ἔστι τούτου, φησὶν, τὸ σαφέστερον μὲν νῦν εἶναι τὸ προενόν, νῦν δ'

¹ τὸ φάντασμα **VP** : τὰ φαντάσματα **M**.

² *an* ἐπὶ *scribendum*?

³ τῇ κατασκευῇ **VM** : τῆς κατασκευῆς **P**.

⁴ ἀφ' ὧν ἐπιχειρεῖν, ὡς περ ἔστι τῇ κατασκευῇ τῆς ἀναμνήσεως **VPM** : *ex quibus licet quodammodo argumentari ad confirmandam reminiscentiam Herv.* : *an* ἀφ' ὧν <ἔστι> ἐπιχειρεῖν, ὡς περ ἔστι τῇ κατασκευῇ τῆς ἀναμνήσεως *vel simile scribendum*?

ἀσαφέστερον, καὶ τὸ διὰ χρόνου πολλοῦ γίνεσθαι τὴν ἀνάμνησιν καὶ ἔγγιστα¹ ἐνδέχεται γὰρ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ καὶ ἐνὸς εἰς διάφορα κινήθηαι καὶ οὐκ εἰς τὸ αὐτὸ κινήθηαι ἀεὶ. διὰ τοῦτο καὶ νῦν μὲν κινεῖται τις εἰς αὐτὸ τὸ οἰκεῖον καὶ γνήσιον τοῦ προενόντος φαντάσματος καὶ τῆς μνήμης, νῦν δ' εἰς ἄλλο τι· ἐὰν γὰρ διὰ παλαιοῦ κινήται, οὐ ῥαδίως κινεῖται, ἀλλ' ἐὰν νέα καὶ συνήθης τῷ νέω² ἢ³ ἡ μνήμη, ἐπὶ τὸ εἰθισμένον ῥᾶστα κινεῖται.

καὶ γὰρ ὡσπερ ἡ φύσις, οὕτως ἔχει καὶ τὸ ἦθος, καὶ τὰ πολλακίς εἰθισμένα σχεδὸν φύσις ἐστίν· καὶ ὡσπερ τῇ φύσει ἐστὶ τὸ εἶναι τόδε μετὰ τόδε ἀκόλουθον, οὕτω καὶ τῇ ἐννοίᾳ καὶ τῷ λογισμῷ τῆς ἀναμνήσεως τόδε μετὰ τόδε εὐθύς ἔπεται· καὶ ὡσπερ ἐν τοῖς φύσει γινομένοις γίνεται τινα καὶ⁴ ἀνακόλουθα καὶ παρὰ φύσιν ἐνίστε καὶ ἀπὸ τύχης, οὕτω δὴ καὶ πολλῶ μάλιστα τοῦτ' ἐπισυμβαίνει καὶ ἐν τοῖς κατ' ἔθος ἐνίστε κινεῖσθαι καὶ εἰς ἄλλα τὰ μὴ οἰκεῖα ἀλλὰ ἀλλότρια καὶ οἷς οὐκ ἔστιν ἀκολουθία καὶ ὁμοιότης τοῖς ἡγησαμένοις, ἀλλ' ἐκτροπὴ τοῦ συγγενοῦς καὶ ὡσπερ εἰ σολοικισμός τις τοῦ προσήκοντος καὶ ἀκολουθοῦ τῆς ἐρμηνείας καὶ συνεχείας τῆς ἀναμνήσεως.

/V 303v/ ὅτι τὸ μέγιστον καὶ ἰδιαίτατον ἐν τε τῇ μνήμῃ καὶ τῇ ἀναμνήσει κοινῶς ἐστὶ τὸ γνωρίζειν τὸν χρόνον, ἢ μέτρῳ τινὶ καὶ ἀριθμῷ ὅτι πρὸ τρίτης τυχὸν ἢ τόσων ἡμερῶν, ἢ καὶ ἀορίστως ὅτι ἔγγιστα καὶ πρὸ χρόνων καὶ τισι σημείοις ὅτι τῷ δεῖνα χρόνῳ καθ' ὃν **/M 289r/** πεπειράται τινος. οὐ γὰρ ἔστιν ὅλως ἢ⁵ μνήμην ἢ ἀνά/**P 6v/** μνησιν ἐνεργεῖσθαι ὅτι μὴ⁶ συννοουμένου ἀεὶ χρόνου· ἔστι δέ τι πάντως μόριον τῆς ψυχῆς, ᾧ κρίνει τὸν μείζω καὶ τὸν ἐλάττω χρόνον, αὐτὸ δ' προεῖρηται τὸ κοινὸν καὶ πρῶτον αἰσθητήριον ἐν τῇ καρδίᾳ ἐγκαθήμενον, ᾧ κρίνει καὶ τὰ μεγέθη τῶν αἰσθητῶν ἐκάστων κοινῶς, εἰ μέγα ὅτιοῦν ἢ μικρόν, οὐκ ἀποτάσει τινὶ καὶ βραχεῖα προόδῳ νῦν μὲν τοῦ μεγάλου νῦν δὲ τοῦ

¹ τὰ ἔγγιστα *malim*.

² τῷ νέω **VPM** : *an τῷ νῶ scribendum?*

³ ἢ **VP** : ἢ **M**, *ut videtur*.

⁴ *an καὶ delendum?*

⁵ ἢ **VP** : *om. M*.

⁶ *an <ἄλλως> ὅτι μὴ scribendum?*

ἐλάττονος ἀντιλαμβανόμενον ἐξίον, οὕτω δὴ ὡσπερ, φησίν, ἔνιοι λέγουσι τὴν ὄψιν ἐκπέμπουσαν τινὰς ἀκτίνας τῶν ὀμμάτων νῦν μὲν δι' αὐτῶν ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν πόρρω, νῦν δὲ τῶν ἐγγύς. οὐ γὰρ ἔστιν οὕτως ἀποτείνεσθαι¹ πόρρω τε καὶ ἐγγύς τὴν διάνοιαν,² ἀλλ' ἔστιν ἐν ἑαυτῇ μένουσα, καὶ εἰσιν ἐν αὐτῇ τὰ ὅμοια σχήματα καὶ αἱ κινήσεις τῶν φαντασμάτων. καὶ γὰρ καὶ μὴ ὄντων αὐτῶν ἐν αὐτῇ, ὡς διώριστα ἐπὶ τῆς μνήμης καὶ κατὰ μέρη ἐπὶ τῆς ἀναμνήσεως, αὕτη πέφυκεν ὁμοίως νοεῖν (εἴτουν αἰσθάνεσθαι) καὶ μανθάνειν ἐξ ἀρχῆς οὐκ ἐξιοῦσα. ὁ μέντοι τὰ μείζω μνημονεύων πάντως καὶ τὰ ἐντὸς καὶ ἐλάττω,³ φησίν, μνημονεύει καὶ ὡσπερ ἔχει ἐν τοῖς εἶδεσιν αὐτοῖς καὶ τοῖς πράγμασιν, ὅτι τοῖς μείζοσι συμπεριλαμβάνεται καὶ τὰ ἐλάττω (τὸ γὰρ τετράπηχυ περιέχει πάντως⁴ τὸ δίπηχυ), οὕτω καὶ ἐν ταῖς μνήμαις αὐταῖς ἔχει ἀνάλογον, ταῖς⁵ μείζοσι συμπεριέχονται αἱ ἐλάττονες. καὶ οὐκ ἔστι κινεῖσθαι τῇ μνήμῃ ἢ τῇ ἀναμνήσει (εἴτουν ἐνεργεῖν κατ' αὐτὰς τῇ ψυχῇ) ἄλλως ὅτι μὴ ἐν ταῖς μείζοσι συμπεριεχομένων καὶ τῶν ἐλαττόνων, ὡσαύτως δ' ἀναλόγως συνεννοοῦνται τῇ μνήμῃ ἢ τῇ ἀναμνήσει καὶ οἱ χρόνοι. ἐπεὶ γὰρ, ὡς διώριστα, ἐξανάγκης⁶ συνεννοοῦνται καὶ χρόνοι ταῖς μνήμαις ἐκάσταις καὶ ἀναμνήσεσιν, ὡς τὰ πράγματα ἔχει πρὸς ἄλληλα καὶ αἱ περὶ αὐτῶν κινήσεις κατὰ τὴν μνήμην καὶ τὴν ἀναμνήσιν, οὕτω δὴ καὶ οἱ συννοούμενοι χρόνοι ἀνάλογον ἔχουσι καὶ συμπεριέχονται καθὼς ἐν ἐκείνοις καὶ ἐν⁷ τῇ περὶ τῶν χρόνων ἐπινοίᾳ καὶ φαντασίᾳ οἱ ἐλάττονες τοῖς μείζοσι. δείκνυσι δὲ τὰ τοιαῦτα πάντα ἀνάλογον ἔχοντα καὶ δι' ἐκθέσεως στοιχείων κατὰ τὸ ἔθος αὐτοῦ.

ὅτι⁸ ὅταν, φησίν, ἅμα ἦ τοῦ τε πράγματος αὐτοῦ καὶ τοῦ χρόνου ἐννόησις, /V 304r/ τῷ τε μνημονεύοντι καὶ τῷ ἀναμνησκομένῳ, τότε

¹ τῶν πόρρω, νῦν δὲ τῶν ἐγγύς. οὐ γὰρ ἔστιν οὕτως ἀποτείνεσθαι VP : οὕτως M.

² διάνοιαν VP : διάννοιαν M.

³ ἐλάττω VP : τὰ ἐλάττω M.

⁴ περιέχει πάντως VP : πάντως περιέχει M.

⁵ an <ὅτι> ταῖς scribendum? : et Herv..

⁶ ἐξανάγκης VP : ἐξ ἀνάγκης M.

⁷ ἐν s.l. V.

⁸ ὅτι VP : τι M.

μνήμη ἐστὶ καὶ ἀνάμνησις. ὅταν δὲ ταῦτα ἢ τι τούτων οὐκ ἦ, πῶς ἂν ἦ¹ τοῦτο μνήμη; ἐνίοτε μὲν γὰρ συμβαίνει μὴ κινουμένου κατ' ἀμφοτέρα τοῦ φαντάσματος ἐν τῷ εἰρημένῳ αἰσθητηρίῳ δοκεῖν τινα, ὅτι μνημονεύει. ἐνδέχεται γὰρ τυχὸν οὕτω διαψευσθῆναι, ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο μνήμη, ὡσπερ δὴ καὶ μεμνημένον κατ' ἀμφοτέρα ἐνίοτε συμβαίνει μὴ δοκεῖν μνημονεύειν, ἀλλ' ἢ ὡσπερ νοεῖν,² καὶ τοῦτο δ³ ὡσαύτως οὐκ ἔστι μνήμη· αὐτὸ γὰρ τοῦτο /P 7r/ ἦν, φησὶν, τὸ μεμνησθαι τὸ τῆς προτέρας ἕξεως καὶ τοῦ πάθους φάντασμα λαβεῖν καὶ αἰσθάνεσθαι, ὡς εἴρηται.

ὅτι⁴ μετὰ τὸ διορίσασθαι οὕτω τὰ περὶ μνήμης καὶ ἀναμνήσεως προσέτι φησὶ ταῦτα διαφέρειν ἀλλήλων οὐ μόνον τῷ χρόνῳ (εὖ γὰρ δῆλον ὡς προτέρα τῷ χρόνῳ ἢ μνήμη τῆς ἀναμνήσεως· ἐπὶ γὰρ τῇ μνήμῃ ἐστὶν ἡ ἀνάμνησις), ἀλλὰ καὶ ὅτι ἡ μὲν⁵ μνήμη /M 289v/ οὐκ ἀνθρώπου μόνον ἐστίν, ἀλλὰ καὶ ἄλλων ζώων ἐστίν, ὡς εἴρηται καὶ δῆλόν ἐστιν, ἡ δ' ἀνάμνησις μόνου τοῦ ἀνθρώπου ἐστὶ καὶ οὐκ ἄλλου τινὸς τῶν ἐγνωσμένων ζώων. αἴτιον δὲ τούτου, φησὶν, ὅτι ἡ ἀνάμνησις συλλογισμὸς πῶς⁶ ἐστίν, καὶ τοῦδὲ τινος τόδε τι⁷ λοιπὸν ζητεῖ τις καὶ ἀνευρίσκει. ἐπεὶ γὰρ τόδε πρότερον εἶδεν⁸ ἢ πεπειράται ἢ ἔπαθεν, συλλογίζεται τὰ ἐξῆς, τοῦτο δ' ἀνάγκη ἐνυπάρχειν οἷς καὶ τὸ βουλευτικὸν φύσει· καὶ γὰρ καὶ⁹ τὸ βουλευέσθαι, φησὶν, ὡς ἔστι δῆλον, συλλογισμὸς τίς ἐστι καὶ τοῦτο τοῖς ἀνθρώποις μόνοις ἐστίν.

ὅτι κἂν εἰ διανοίας ἐστὶ καὶ τοῦ βουλευτικοῦ τὰ τῆς ἀναμνήσεως, ἀλλ' ὁμως, ὡς καὶ προεῖρηται, ἐν σωματικῷ τινι μέρει τὸ πάθος τοῦτο θεωρεῖται· τὰ γὰρ εἶδωλα τῶν φαντασμάτων τὰ ἐνόητα ἐν τῇ καρδίᾳ κινεῖ ἡ ἀνάμνησις, ὥστε τέλεον ἀνανεῶσαι καὶ καταστῆσαι ζητοῦσα τὴν μνήμην.

¹ εἴη *malim*.

² ἀλλ' ἢ ὡσπερ νοεῖν **VPM** : sed veluti intelligere ac mente agitare **Herv**.

³ καὶ τοῦτο δ' **VPM** : hoc quoque **Herv**.

⁴ ὅτι **VP** : τι **M**.

⁵ μὲν **VP** : *om.* **M**.

⁶ πῶς **M** : πῶς **VP**.

⁷ τι **VP** : *om.* **M**.

⁸ τόδε *post* εἶδεν **M**.

⁹ καὶ γὰρ καὶ **VM** : καὶ γὰρ **P**, *vide Arist., Mem. 453a13-14*.

ὥσπερ γὰρ ὁ βουλόμενος τόνδε τινὰ λόγον ἀναγνῶναι ζητεῖ τὰ ἐν τῷ χάρτη γράμματα, οὕτω καὶ ἡ διάνοια ζητεῖ τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ εἶδωλα καὶ φαντάσματα καὶ ἀναγινώσκει ταῦτα διὰ τῆς ἀναμνήσεως· ἀναλογεῖ γὰρ ἡ μὲν καρδία τῷ χάρτη, τοῖς δὲ γράμμασι τὰ φαντάσματα, αὐτὴ δ' ἐστὶν ἡ διάνοια ἡ ἀναγινώσκουσα καὶ ἀναμνησκομένη ταῦτα ἐν τῇ καρδίᾳ· καὶ σημεῖον εἶναί φησι τοῦ σωματικῆν εἶναί πως οὕτω τὴν ἀνάμνησιν, ὅτι ἐπειδὴν τινες μὴ δύνωνται ἀναμνησθῆναι καὶ ζητοῦντες εὐρεῖν τὰ προτεθειμένα βουλόμενοι λοιπὸν παύσασθαι καὶ ἀποστῆναι τῆς κινήσεως καὶ ζητήσεως τῆς ἀναμνήσεως, οἶδε¹ καὶ οὕτω πάλιν ἐνοχλοῦνται· κινεῖται γὰρ καὶ οὕτως ἡ διάνοια καὶ μὴ βουλομένων, ὥσπερ ὅταν τις /V 304v/ ζητῶν φαγεῖν καὶ πεινῶν, ἐὰν καὶ κατάσχη ἑαυτόν, ὅμως οὐδὲν ἦττον καὶ αὐθις κινῆται καὶ ζητῇ τῷ σώματι παρενοχλούμενος. ὡς οὖν τοῦτο, οὕτως ἔχει καὶ τὸ τῆς ἀναμνήσεως παυσάμενοι γὰρ καὶ ἑαυτοὺς ἐπέχοντες καὶ μὴ ὄλως ἐπιχειροῦντες ἀναμνησθῆναι παρενοχλούμεθα ὅμως καὶ βιαζόμεθα κινεῖσθαι, μᾶλλον δὲ κινεῖν τὴν ζήτησιν.² τοῦτο δ' οὐκ ἂν ἦν, εἰ μὴ σωματικὸν ἦν τὸ πάθος, κινήθεισης γὰρ τῆς καρδίας ἢ τοῦ ἐν αὐτῇ ὑγροῦ ἐν τῷ ἐπιχειρεῖν ἡμᾶς ἀναμνησκεσθαι οὐκέτι λοιπὸν ῥαδίως καθίσταται ἐν αὐτῇ ἡρεμία, ἀλλ' ἐνοχλεῖται μὴ τυγχάνουσα καὶ μὴ βουλομένη, καὶ παραπλήσιον γίνεται ὥσπερ ἂν εἴ τις μὴ θέλων ἔλκηται παρά τινος εἰς /P 7v/ αὐτὸν ἐπιστρέφεισθαι.

τοῦτο δὴ³ μάλιστα ὃ νῦν λέγεται, δηλὸν ἐστὶ, φησὶν, ἐν τοῖς μελαγχολῶσιν, ἐν οἷς μὴ κατὰ γνώμην τινὰ φαντάσματός τινος κινήθέντος πάμπολλα σωρηδὸν ἐπεγείρεται καὶ κινεῖται καὶ παρενοχλεῖ τὴν διάνοιαν διὰ τὴν τοῦ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν ὑγροῦ εὐκινήσιαν, ὡς ἐν τῷ Περὶ ὕπνου⁴ διορίζεται καὶ δηλοποιεῖ, ὅτι ἡ μελαγχολία πνεύματος πολλοῦ καὶ παχέος ἐστὶ κίνησις. ὥστε διὰ τούτων ἀπάντων δηλόν, ὡς ἡ τῶν φαντασμάτων κινήσεις σωματικόν τί ἐστὶ καὶ ἐν σώματί ἐστὶ πάθος.

¹ οἶδε *scripsi* : οἱ δὲ **VPM**.

² μᾶλλον δὲ κινεῖν τὴν ζήτησιν **VPM** : vel potius movere inquisitionem **Herv**.

³ δὴ **VPM** : autem **Herv**.

⁴ *Arist., Somn. 457a25-9. Vide etiam Insomn. 461a14-25.*

ὅτι¹ καθάπερ, φησίν, ὁ βαλὼν καὶ ρίψας² λίθον ἢ ἄλλο ὅτιοῦν τῶν ἀφιεμένων οὐκ ἐπ' αὐτῷ ἔχει καὶ κατὰ βούλησιν μετὰ τὸ ἀφεῖναι³ στησαι τὸ ἀφεθὲν καὶ ἀναλαβέσθαι, ὡσαύτως ἔοικεν ἔχειν καὶ ἐπὶ τοῦ ἀναμνησκομένου· καὶ βουλόμενος γάρ τις καταπαῦσαι κινήσας οὐχ οἷός τε στησαι λοιπὸν τὴν κίνησιν καὶ καταπαῦσαι· σωματικὸν γάρ τι, ὡς εἴρηται, κινεῖ.⁴ καὶ μάλιστα, φησίν, ἐνοχλοῦνται οἷς ὁ αἰσθητικὸς τόπος ὁ κατὰ τὴν /**M 290r**/ καρδίαν, δηλονότι, ὑγρότερός ἐστιν, ὡς εἴρηται. οὐ γὰρ ῥαδίως παύονται, ἕως ἂν ἐπέλθῃ, φησίν, τὸ κινούμενον⁵ καὶ ἡ ζήτησις αὐτοῖς εὐθυπορήσῃ καὶ ἐπιτυχῆς κατὰ σκοπὸν γένηται.⁶ καὶ ἔοικεν ὡσπερ καὶ ἐν ταῖς ὀργαῖς καὶ τοῖς φόβοις συμβαίνει, ταῦτ' οὗτο καὶ τοῖς ἀναμνησκομένοις συμβαίνειν· ἡ γὰρ ὀργὴ ζέσις ἐστὶ τοῦ περὶ καρδίαν⁷ αἵματος, καὶ ὁ φόβος ψῦξις αὐτοῦ. κινήθენტων οὖν τῶν παθῶν ζέσις ἢ ψῦξις συμβαίνει τῷ αἵματι, κἀντεῦθεν ἀντικινεῖται μέχρι καὶ εἰς πολὺ τῶ κινήσαντι ἢ⁸ καρδία τῇ ζέσει ταύτῃ ἢ τῇ ψύξει τοῦ αἵματος, καὶ οὐχ οἷόν τ' ἐστὶν αὐτίκα καὶ καταπαῦσαι καὶ ἡρεμῆσαι τὸ κινήθεν, κἀν εἰ βούληταί τις ἴσως, ὅτι σωματικόν /**V 305r**/ ἐστὶ τὸ κεκινημένον, ὡσπερ καὶ οἱ ἐξαγόμενοι λόγοι καὶ τὰ μέλη διὰ τοῦ στόματος, καὶ καταπαυσάντων τῶν ἐξαγαγόντων καὶ οὐ βουλομένων ἔτι τὸν ψόφον εἶναι καὶ ἡχεῖν, οὐ καταπαύουσιν αὐτίκα, ἀλλὰ καὶ ἔτι παρατείνονται καὶ ἡχεῖν ἔχουσι καὶ μὴ βουλομένων ἴσως μηδὲ κινούντων τῶν ἐκπεμπόντων αὐτά.

ὅτι οἱ τὰ ἄνω τῶν σωμάτων ἔχοντες μείζονα (εἴτουν οἱ νανώδεις λεγόμενοι) ἀμνημονέστεροι τῶν ἐναντίως ἐχόντων εἰσὶ διὰ τὸ πολὺ βάρος ἔχειν ἐπὶ τῷ αἰσθητικῷ τοῦ σώματος μέρει, φησίν, καὶ μήτε ῥαδίως ἐν αὐτοῖς τὰς τῆς μνήμης κινήσεις ἐξ ἀρχῆς δύνασθαι γίνεσθαι,⁹ μήτ'

¹ ὅτι **VP** : τι **M**.

² ὁ βαλὼν καὶ ρίψας **VPM** : qui proiecit **Herv**.

³ ἀφεῖναι **VP** : ἀφῆναι **M**.

⁴ *fort.* <οὔτος> κινεῖ *cum Mich. Ephes., In Mem. 39.34-5, scribendum.*

⁵ τὸ κινούμενον **VPM** : τὸ ζητούμενον *cum Arist., Mem. 453a25, malim.*

⁶ ἐπιτυχῆς *post* γένηται **M**.

⁷ καρδίαν **VP** : τὴν καρδίαν **M**, *fort. recte.*

⁸ ἢ *s.l.* **V**.

⁹ δύνασθαι γίνεσθαι **VP** : γίνεσθαι δύνασθαι **M**.

ἐμμένειν ἀλλὰ διαλύεσθαι τῇ ἀμετρίᾳ καὶ ἀναρμοστίᾳ τῶν σωματικῶν, μήτ' εὐθυπορεῖν ὡσαύτως δύνασθαι ῥαδίως ἐν τῷ ἀναμιμνήσκεσθαι· καὶ ὅτι, καθὼς καὶ προεῖρηται, οὗτ' οἱ πάμπαν νέοι οὗτ' οἱ λίαν γέροντές εἰσι μνήμονες, διότι οἱ μὲν εἰσιν ἐν κινήσει πολλῇ αὔζοντες, οἱ δ' ἐν κινήσει πάλιν ὡσαύτως τοῦναντίον, δηλονότι, πάσχοντες καὶ φθίνοντες· ἄλλως τε καὶ νανώδη εἰσὶ τὰ παιδιά μέχρι πολλοῦ, καὶ τοῦτο πρόδηλον.